

*Leonas Žitkus**

Kauno technologijos universiteto Europos institutas

Lietuvos geografinė padėtis Europos Sąjungoje kaip strateginis vystymosi veiksnys

Šalies ekonomikos ir atskirų jos sektorių plėtrą lemia įvairios aplinkybės, kurios yra įvertinamos strategijose kaip strateginį ilgalaikį poveikį turintys veiksniai. Tarpe tokių aplinkybių yra minima ir Lietuvos geografinė padėtis. Tai gana specifinis veiksnys – pastovus savo turiniu, bet pasižymintis labai nevienareikšmiu poveikiu. Dėl šios priežasties vyrauja gana skeptiškas požiūris į šio veiksnio išnaudojimo galimybes, kuriant ir realizuojant strategijas. Šiame straipsnyje atskleidžiamos sąlygos, kuriom esant šalies geografinė padėtis gali tapti strateginiu veiksniumi ir būti išnaudota šalies ekonomikos ar tam tikrų jos sektorių vystymui. Pirmoje dalyje, analizuojant ekonominių vienetų konkurencingumo koncepcijas, nustatyta, kad tų vienetų funkcionavimo aplinkybes galima laikyti strateginiais (ilgalaikiais) vystymosi veiksniais, jei tos aplinkybės prisideda prie jų konkurencingumo didinimo ir veikia sistemoje su kitais strateginiais veiksniais. Antroje dalyje tautų konkurencinio pranašumo ir sisteminio konkurencingumo modeliai pateikiami kaip galimas strategijos rengimo pagrindas. Šiuose modeliuose šalies geografinė vieta užima atitinkamą poziciją greta kitų ekonominių vystymąsi lemiančių veiksnių. Trečiojoje dalyje nurodoma, kad daugumoje teorinių ir praktinių tyrimų kaip strateginiai yra akcentuojami „sukurtieji“, o ne „paveldėtieji“ veiksniai, tačiau pasaulinėje praktikoje yra pavyzdžių, kad būtent „paveldėtieji“ veiksniai suvaidina lemiamą vaidmenį valstybės vystymosi metu. Akcentuojama, kad reikia atsižvelgti į poreikio ir konkurencijos problemą tame sektoriuje, kuriame norima remtis geografine padėtimi kaip vienu iš strateginių veiksnių.

Įvadas

Dėmesys, koks šiuo metu yra skiriamas strateginiam planavimui, nurodo šalies vadovų, politikų, ekspertų, mokslininkų nerimą dėl valstybės ateities ir norą rasti būdą, kaip sumažinti esamą ekonominio išsivystymo atsilikimą nuo Vakarų Europos valstybių. Sąvoka „strateginis planavimas“ yra labai dažnai ekonominėje ir politinėje literatūroje vartojamas terminas. Jis dažniausiai reiškia procesą, kurio esmę sudaro šalies kaip ekonominio vieneto vystymosi tikslų formulavimas ir kelių jam pasiekti numatymas. Aukščiausiu kiekvienos valstybės vystymosi tikslu visų yra pripažįstamas aukštas jos piliečių gyvenimo lygis ir šio lygio augimas. Kaip teigia Michael E. Porter, pagrindiniu tautos gyvenimo lygio augimo perspektyvoje prielaida yra šalies ūkio (tiksliau – jo

* *Doc. dr. Leonas Žitkus* – Kauno technologijos universiteto Europos instituto Europos studijų katedros vedėjas. Adresas: Kęstučio g. 8, 44320 Kaunas; tel. 8 37 300138, el. paštas – leonas.zitkus@ktu.lt.

atskirų sektorių) efektyvumas¹. Efektyvumas savo ruožtu priklauso nuo sąlygų tiek šalies viduje, tiek išorėje. Kiekvienos valstybės vadovybė stengiasi sudaryti tokias sąlygas savo ekonomikos ir atskirų jos sektorių vystymuisi, kad jų efektyvumas būtų didesnis negu kitų šalių ekonomikų ar atitinkamų sektorių efektyvumas. Taip tarp valstybių atsiranda konkurencija dėl geresnės pozicijos tarptautiniame darbo pasidalijime.

Dėl minėtų aplinkybių daugeliu atvejų strategijų kūrimas sutapatinamas su konkurencingumo paieška², t. y. strategijoje stengiamasi nustatyti, kaip būti konkurencingesniu už kitus. Toks požiūris palengvina aplinkybių, lemiančių šalies ekonomikos ar atskirų jos sektorių efektyvumo analizę, nes leidžia taikyti konkurencingumo priežasčių išsiaiškinimo ir tyrimo metodus.

XX a. pabaigoje konkurencingumo teorijų, modelių, koncepcijų tarpe susiformavo taip vadinamas išteklių ir gebėjimų požiūris³, kuris ekonominio vieneto (tame tarpe ir šalies ūkio ar atskirų jo sektorių) sėkmingos veiklos pagrindu laiko atitinkamą materialių ir nematerialių išteklių kombinaciją (sistema). Ištekliais paremtos konkuravimo strategijos kūrimo koncepcija teigia, kad pradiniu tokio proceso tašku yra turimų išteklių ir gebėjimų analizė ir išskyrimas iš jų tarpo tokių, kurie yra svarbūs ilgalaikių ekonominio vieneto tikslų įgyvendinimui. Jiems apibūdinti mokslinėje literatūroje yra vartojama strateginių veiksmų (elementų) sąvoka⁴. Kaip teigia šios koncepcijos autoriai, strateginiais gali būti tiek vidiniai, tiek išoriniai (ekonominio vieneto atžvilgiu) veiksniai. Visais atvejais strategiškumą lemia bendri kriterijai, iš kurių svarbiausiu yra jo nepakartojamumas (unikalumas) ir tvarumas⁵.

Deja, Lietuvos ekonomika ir visuomenė nepasižymi išskirtiniais paveldėtais (natūraliais) ar išugdytais bruožais, dėl kurių būtų galima kurti ir realizuoti vystymo strategijas per ilgesnį laiką. Lietuva (kaip ir kitos posovietinės šalys) į konkurencinę kovą įsijungė pavėlavusi beveik pusę amžiaus. Po Antrojo Pasaulinio karo, nebūdama nepriklausoma valstybe, mūsų šalis negalėjo savarankiškai priimti jokių sprendimų ir būti atsakinga už juos. Tuo metu, kai didžiojoje pasaulio dalyje formavosi šiuolaikinė ekonominė ir socialinė tvarka, Lietuva buvo izoliuota nuo Vakarų Europos ekonominės ir socialinės erdvės, negalėjo igyti konkuravimo patirties ir išsiugdyti šiuolaikinių konkurencinį pranašumą lemiančių veiksmų.

Sunkumai, su kuriais susiduria šalies ūkio ar atskirų jo sektorių strategijų rengėjai, ekspertai, vertinantys Lietuvos ekonomikos šansus tarptautinėje

¹ Porter M. E., *Porter o konkurencij*, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2001, p. 198.

² Geriausiu šio teiginio pavyzdžiu yra M. E. Porterio knyga „*Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*“, New York, The Free Press, A Division of Macmillan Publishing Co Inc., 1980.

³ Žr., pavyzdžiui, Barney J. B., „Firm Resources and Sustained Competitive Advantage“, *Journal of Management*, Vol. 17, No 1, March 1991.

⁴ Amit R., Schoemaker P. J. H., „Strategic Assets and Organizational Rent“, *Strategic Management Journal*, Vol. 14, No 1/1993.

⁵ Stalk G., Evans Ch., Shulman L., *Competing on Capabilities*, žr.: de Wit B., Meyer R., sudar., *Strategy Synthesis. Resolving Strategy. Paradoxes to Create Competitive Advantage*, London, International Thomson Business Press, 1999, p. 221–234.

konkurencijoje ar politikai, priimdami su šalies valdymu susijusius sprendimus; nedisponuodami akivaizdžiais ekonominiais ir socialiniais privalumais, jie yra priversti atsižvelgti į gana didelį kiekį „apylygių“ alternatyvių konkurencinio potencialo veiksmų. Be to, nežiūrint į „nemenką strateginių pasirinkimų įvairovę“⁶, dabartinės pasaulio ekonomikos vystymosi tendencijos nesuteikia didelio strategijų įgyvendinimo priemonių pasirinkimo, nes įvairiuose šalių konkurencingumo tyrimuose yra akcentuojamos žinios, naujovės, aukštosiomis technologijomis grindžiamos sritys, nes jie – lemiantys veiksniai.

Lietuvos strateginiuose vystymo dokumentuose ir ekspertų vertinimuose kaip konkurencinio potencialo veiksnys (vystymosi galimybė) dažnai yra minima ir ne tokia „šiuolaikiška“ aplinkybė – šalies geografinė padėtis. Geografinė padėtis yra specifinis veiksnys. Kitaip negu kiti veiksniai, naudojami strategijų kūrimo, jo turinys per laiką nekinta. Bet tai nereiškia, kad jo poveikis strateginiams tikslams ir jų realizavimui irgi yra pastovus. Pavyzdžiui, niekas neabejoja, kad geri (dideli) kvalifikuotos darbo jėgos išteklių, gera infrastruktūra, gera administracinė-teisinė verslo aplinka yra tie veiksniai, kurie visuomet padeda siekti šalies ekonomikos ar atskirų jos sektorių vystymo strateginių tikslų. Tuo tarpu, priklausomai nuo aplinkybių, geografinė padėtis gali būti tiek stipriąja, tiek silpnąja puse. Jos negalima keisti (tobulinti), o galima tik ja pasinaudoti. Dėl šių priežasčių į geografinės padėties kaip strateginio veiksnio vaidmenį žiūrima labai skeptiškai. Bet tuomet kyla klausimas, kodėl nepasinaudoti tuo, kas iš esmės nieko nekainuoja? Šiame straipsnyje yra sprendžiama geografinės padėties galimybių būti strateginiu šalies ekonomikos ar atskirų jos sektorių vystymo veiksmu vertinimo problema.

Straipsnio tikslas yra atskleisti šalies geografinės padėties tapimo strateginiu ekonomikos ar jos atskirų sektorių vystymo veiksmu sąlygas.

Siekiant šio tikslo yra pagrindžiami atsakymai į šiuos klausimus:

- Ar egzistuoja kriterijai, leidžiantys nustatyti sąlygas, kurioms esant tam tikra ekonominio vieneto funkcionavimo aplinkybė vaidina strateginį vaidmenį? Atsakymo į šį klausimą yra ieškoma analizuojant ekonominių vienetų konkurencingumo koncepciją. Nustatyta, kad pagrindiniais kriterijais, nulemiančiais ekonominio vieneto funkcionavimo aplinkybės priskyrimą strateginiams veiksniams, yra tai, kad ta aplinkybė prisidėtų prie vieneto konkurencingumo palaikymo ir kad veiktų sąveikoje su kitais strateginiais veiksniais;
- Ar egzistuoja praktinio pritaikymo galimybę turintys konkurencingumo modeliai, į kuriuos kaip atskiras elementas gali būti įtraukta šalies geografinė padėtis? Pateikti du modeliai: a) Porterio tautų konkurencinio pranašumo „rombas“ ir b) sisteminis konkurencingumo modelis bei nurodoma šalies geografinės padėties vieta kitų šių modelių elementų tarpe;

⁶ KTU Verslo strategijos institutas, VšĮ Žinių visuomenės institutas, *Lietuvos ekonomikos augimo ir konkurencingumo šaltinių (veiksnių) kompleksinė studija*, p. 7, http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/Kompleksine_studija2006_03_09_galutine.doc, 2008 05 06.

- Kokios aplinkybės turi egzistuoti, kad Lietuvos geografinė padėtis „veiktų“ kaip strateginis šalies ekonomikos ar kurio nors jos sektoriaus vystymosi veiksnys? Aptariamas teigiamo strategijų kūrėjų požiūrio į geografinės padėties kaip strateginio veiksnio išnaudojimą vaidmuo ir tokio požiūrio formavimosi aplinkybės. Nurodoma, kad reikia atsižvelgti į poreikio ir konkurencijos problemą tame sektoriuje, kuriame norima remtis geografinė padėtimi. Pateikiama Lietuvos transporto ir tranzito sektoriaus analizė šiuo požiūriu.

1. Ekonominio vieneto funkcionavimo aplinkybių tapimo strateginiais veiksniais kriterijai

Įvade minėta galimybė taikyti konkurencingumo koncepciją, vertinant veiksnius, lemiančius šalies ekonomikos ar atskirų jos sektorių vystymąsi, reikalauja tam tikro teorinio pagrindimo.

Dauguma šiuo metu vykdomų šalies ekonomikos ir atskirų jos sektorių strategijų yra parengtos prisilaikant taip vadinamo modelinio požiūrio⁷. Remiantis šiuo požiūriu, suformulavus strateginius tikslus, yra atliekamas ekonominio vieneto (analizuojamu atveju šalies ūkio ir jo sektorių) esamos padėties įvertinimas. Yra atliekama vieneto aplinkos, vidaus analizė ir išskiriami strateginiai veiksniai, t. y. tie, kurie, autorių nuomone, turi įtakos jo strateginių tikslų siekimui. Veiksniai yra suskirstomi į tokius, kurie:

- kelia grėsmę ekonominio vieneto vystymuisi arba
- suteikia spartesnio vystymosi galimybes,
- yra stipriosios arba
- silpnosios jo pusės.

Kituose strategijos kūrimo etapuose yra koreguojami (jeigu reikia) strateginiai tikslai, formuluojami uždaviniai, kuriuos reikia įgyvendinti, norint pasiekti užsibrėžtus tikslus (t. y. tikslų siekimo „būdai“), valstybės institucijų ir kitų proceso dalyvių funkcijos ir t. t.

Tokia strategijos rengimo eiga, be abejo, nėra bloga, tačiau turi vieną svarbiausią trūkumą. Kaip jau buvo minėta, šiuolaikinė šalies ekonomikos ar jos sektorių strategija turi būti konkuravimo strategija. Kitaip sakant, neuztenka, kad strategija atsako į klausimą, ką daryti? Ji turi atsakyti į papildomą klausimą: kaip daryti, kad ekonomika ar jos sektoriai būtų konkurencingesni už kitų šalių?⁸ Priešingu atveju yra didelė tikimybė, kad strateginiai tikslai nebus pasiekti, nes visados šalys siekia geresnės pozicijos pasidalijant tarptautinę darbo rinką. Reikia pastebėti, kad šiuo metu beveik niekas neabejoja, jog konkuruoja ne tik įmonės, bet ir atskiros šalys ar net jų grupuotės. Tai pripažįsta

⁷ Žr., pavyzdžiui, Daff R. L., *Management*, Fort Worth: Dryden Press, 1997, p. 253 ir toliau.

⁸ Remiantis šiuo principu yra sudaryta Lietuvos pramonės plėtotos strategija.

net ir žymiausias šio požiūrio kritikas, amerikiečių ekonomistas Paul Krugman, pavadinęs konkurencingumo siekimo ideologijos taikymą pavojinga obsesija⁹ tarp valstybių. Tačiau taip pat negalima nesutikti su teiginiu, kad konkurencija tarp šalių yra labiau abstrakti: šalys konkuruoja, kurdamos tobulesnius nacionalinių ekonomikų organizavimo būdus¹⁰.

Atsižvelgiant į šiuos teiginius, strateginiai veiksniai – taip pat ir šalies geografinė padėtis – turi atitikti ekonomikos ar atskirų jos sektorių konkurencingumo didinimo kriterijų. Ši aplinkybė savo ruožtu verčia į konkurencingumo siekimą orientuotų strategijų autorius atsižvelgti į tam tikrą konkurencingumo bruožą – susietumą su konkrečiu objektu, vieta ir laiku. Konkurencingumas, be to, kad neturi vieningo apibrėžimo¹¹, yra ekonominio vieneto savybė, neturinti vieningo požymio, leidžiančio jį tiesiogiai išmatuoti (įvertinti). Kaip sąvoka, naudojama ekonominėse bei vadybinėse koncepcijose, modeliuose ir teorijose, konkurencingumas pasižymi specifiniu bruožu – abstraktumu. Tai reiškia, kad konkurencingumas kaip ekonominio vieneto savybė negali būti įvertintas, jeigu tas ekonominis vienetas nesiejamas su konkrečiais reiškiniais, vykstančiais konkrečioje vietoje ir konkrečiu laiku¹². Dėl to Lietuvos geografinė padėtis kaip strateginę reikšmę turintis veiksnys turi būti vertinama atsižvelgiant į tai, kad Lietuva yra Europos Sąjungos narė. Tarptautiniuose mainuose (kur ryškėja tikrasis šalies ekonomikos efektyvumas) ji dalyvauja prisilaikant visoms ES šalims bendrą taisyklių, todėl visų pirma mūsų šalies ekonomika apskritai ir atskiri jos sektoriai turi užimti geresnę poziciją kitų ES šalių ekonomikų ar sektorių atžvilgiu.

Ne mažiau svarbus yra ir laiko matmuo. Konkurencingumas kaip ekonominio vieneto savybė gali būti nustatytas („išmatuotas“) konkrečiu laiko momentu, pavyzdžiui, strategijos realizavimo pradžioje ar pabaigoje. Kadangi strategijos kūrimas savo turiniu yra į ateitį orientuotas procesas, konkurencingumo sąvokos struktūroje reikia surasti tokį elementą, kuris išreikštų konkurencingumą ne tiek kaip statišką būseną, kiek kaip perėjimo iš vienos būsenos į kitą „mechanizmą“, kuris veikia geriau negu konkurentų, nes yra geriau sukonstruotas, organizuotas ir valdomas. Šią problemą leidžia išspręsti galimybė skaidyti konkurencingumą į tokius struktūrinius elementus¹³:

⁹ Krugman P., „Competitiveness: a Dangerous Obsession“, *Foreign Affairs*, 1994, Vol. 73, No 2, p. 28–44.

¹⁰ Meyer–Stamer J., *Systemic Competitiveness Revisited*, Duisburg, 2005, http://www.mesopartner.com/publications/systemic_revisited.pdf, 2008 06 17, p. 6.

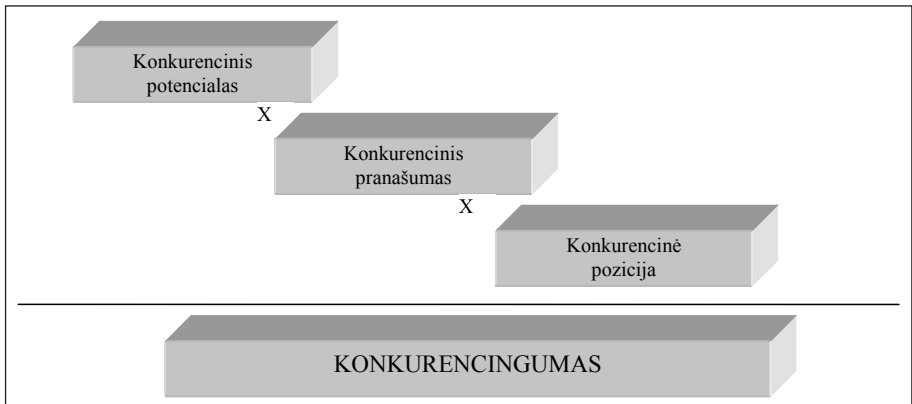
¹¹ Konkurencingumo sąvokos fundamentalumas daugeliu jo vartojimo atvejų leidžia nepateikti jokio apibrėžimo, o tuo labiau aiškinti šią sąvoką. Pažymėtina yra tai, kad kai kurie žinomi mokslininkai, net ir dažnai vartodami šią sąvoką, savo darbuose nepateikia vienareikšmio jos išaiškinimo. Ryškiausiai šio teiginio pavyzdžiu gali būti Michael E. Porteris, kurio knyga „*The Competitive Advantage of Nations*“ yra laikoma reikšmingiausiu darbu šioje srityje.

¹² Gorynia M., *Luka konkurencyjna na poziomie przedsiębiorstwa a przystąpienie Polski do Unii Europejskiej*, Poznan, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, 2002, p. 69–81.

¹³ Žitkus L., „The Anglysis of Competitiveness Relevance for Evaluation of Competitive Abilities of Lithuanian Companies“, žr.: Kriščiūnas K., sudar., *Juxtaposition of European Union Enlargement and Liubon Processes*, Kaunas, Technologija, 2002, p. 91.

- *Konkurencinis potencialas*. Tai yra materialūs ir nematerialūs veiksniai, kuriais konkurencinėje kovoje disponuoja ekonominiai vienetai. Dėl to konkurencinis potencialas dar vadinamas *veiksnių konkurencingumu*. Literatūroje taip pat sutinkama ir konkurencingumo veiksmų sąvoka;
- *Konkurencinis pranašumas*. Tai yra konkurencinį potencialą sudarančių veiksmų kombinacija, kuri leidžia ekonominiam vienetai sukurti veiksmingesnius nei kitų konkuravimo instrumentus. Tai yra būseną, rodanti ekonominio vieneto galimybes kitų panašių objektų atžvilgiu.
- *Konkurencinė pozicija* – vieta, kurią įmonė ar kitas ekonominis vienetas užima panašių objektų eilėje pagal pasiektus rodiklius. Ji gali būti vadinama *rezultatiniu konkurencingumu*. Vyrauja nuomonė, kad kuo veiklos rodikliai yra geresni (aukštesnė vieta eilėje), tuo aukštesnį gerovės lygį pasiekia to vieneto nariai (šalies gyventojai, ūkio šakos ar įmonės darbuotojai).

Konkurencingumas plačiąja prasme, t. y. ekonominio vieneto sugebėjimas sėkmingai dalyvauti konkurencinėje kovoje, yra šių savybių visuma, kurią sąlyginai galima pavaizduoti sandauga (žr.1 pav).

1 pav. Konkurencingumo struktūra

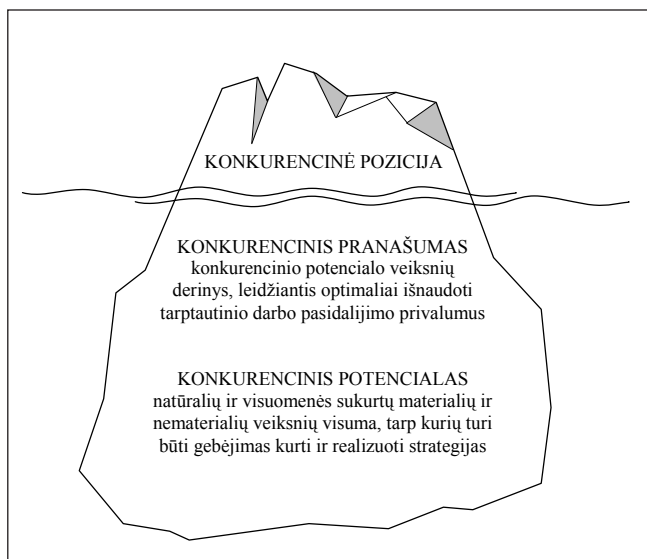
Toks požiūris, nors ir neteisingas matematine prasme, geriausiai atspindi pačią konkurencingumo esmę ir atskirų jo dalių svarbą. Akivaizdu, jog ekonominis vienetas negali būti konkurencingas, jei neturi tam potencialo ar iš turimo potencialo veiksmų negali (nesugeba?) sukurti sau konkurencinio pranašumo¹⁴.

Visi išskirtieji konkurencingumo struktūriniai elementai rodo vieno ekonominio vieneto pranašumą prieš kitą arba atsilikimą nuo jo. Tačiau vertinant („matuojant“) šiuos elementus, pranašumas ar atsilikimas nustatomas skirtingiems laiko momentams: geri (kiekybine ar kokybine prasme) konkurencinio potencialo veiksniai reiškia gerą startą konkuravimo procese, kuris prasideda

¹⁴ Žitkus, (13), p. 91.

tada, kai pradedama įgyvendinti strategija. Gera konkurencinė pozicija reiškia vietą, iškovotą konkurencinėje kovoje per visą strategijos įgyvendinimo laiką. Tuo tarpu konkurencinis pranašumas yra savotiška jungtis tarp konkurencinio potencialo ir konkurencinės pozicijos (strategijos realizavo pradžios ir pabaigos): strategijos įgyvendinimo metu konkurencinis pranašumas kaip potencialo veiksmų sistema yra kuriama, palaikoma ir tobulinama, atsižvelgiant į vidinius ir išorinius (ekonominio vieneto atžvilgiu) pokyčius. Kai kuriuose šaltiniuose šie veiksmai yra vadinami konkurencingumo valdymu¹⁵.

Be to, reikia pastebėti, kad konkurencija yra dinamiškas procesas. Todėl konkurencingumo ar atskirų jo komponentų vaizdavimui naudojamos piramidės¹⁶, deimanto (rombo)¹⁷ ar kubo¹⁸ alegorijos neatspindi tikros situacijos, nes simbolizuoja pastovumą. Konkurencingumas veikiau yra ledkalnis (žr. 2 pav.), kurio matoma yra tik pati viršūnė – ekonominio vieneto pozicija. Tuo tarpu jo stabilumą užtikrina „povandeninė“ dalis – konkurencinio potencialo veiksniai ir iš jų ekonominio vieneto vadovybės sukurta konkurencinio pranašumo būsena.

2 pav. Konkurencingumo „ledkalnis“¹⁹

¹⁵ Stankiewicz M. J., *Konkurencyjność przedsiębiorstwa. Budowanie konkurencyjności przedsiębiorstwa w warunkach globalizacji*, Wydanie II, Torun, 2005, p. 175.

¹⁶ Benchmarking the Competitiveness of European Industry, COM- (96)463 final, Brussels, 1996 10 09, p. 4.

¹⁷ Porter, (1), p. 192.

¹⁸ Garelli S., „Competitiveness of nations: the fundamentals“, žr.: *World Competitiveness Yearbook*, 2006, p. 611, <http://www.imd.ch/research/centers/wcc/upload/Fundamentals.pdf>, 2008 06 17.

¹⁹ Žitkus, (13), p. 93.

Dinamiškoje aplinkoje išsaugoti konkurencinę poziciją galima dviem būdais: arba reikia turėti unikalų konkurencinį potencialą (t. y. veiksnius, garantuojančius ilgalaikį vystymąsi), arba gebėti sukurti unikalį konkurencinį pranašumą išreikšiančią veiksmų sistemą. Dauguma pasauliniuose reitinguose pirmaujančių valstybių naudoja antrąjį būdą, nors dažnai pasitaiko, kad jų konkurencinio pranašumo sistema remiasi vienu ar keliais stipriais konkurencinio potencialo veiksniais.

2. Geografinės padėties vieta kitų šalies konkurencingumą lemiančių veiksmų sistemoje

Kaip jau buvo minėta, konkurencinis pranašumas išreiškia ekonominio vieneto (analizuojamu atveju šalies) būseną, kuri leidžia tikėtis optimaliai išnaudoti turimus išteklius (konkurencinį potencialą) ir ateityje užimti geresnę konkurencinę poziciją, t.y. pasiekti didesnę ekonominės veiklos efektyvumą negu konkurentai. Ši būseną yra pasiekama natūraliai, bet dažniau dirbtinai susidarius atitinkamai konkurencinio potencialo veiksmų kombinacijai (sistemai). Tokios kombinacijos buvimas sudaro pagrindą spartesniam ekonominių vienetų augimui ir priešingai – nebuvimas reiškia jų atsilikimą.

Konkurencinis pranašumas kaip tam tikrų elementų (konkurencinio potencialo veiksmų) ir ryšių tarp jų sistema daugeliu atvejų tampa ekonominių vienetų vystymo strategijų pagrindu. Tokiu atveju strategijos kūrėjai daro prielaidą, kad jų sumanyta konkurencinio potencialo veiksmų ir sąveikos tarp jų sistema *gali* padėti ekonominiam vienetui tapti konkurencingu. Valstybės strategijos atveju labai dažnai orientuojamasi į panašaus dydžio, bet daug labiau ekonomiškai išsivysčiusių šalių konkurencinio pranašumo sistemą. Tai nėra visai teisingas požiūris, kadangi kiekvienos šalies konkurencinėse sistemose išryškėja didžiuliai skirtumai²⁰. Lietuvos valstybės ir jos ūkio vystymo strategijose bei jų realizavimo programose reikėtų kūrybiškiau išnaudoti ir tuos veiksmus, kurie galbūt nėra aktualūs kitoms valstybėms.

Šiuo metu yra žinomi du teorijoje pakankamai gerai išplėtoti modeliai, išreiškiantys šalies ekonomikos vystymosi veiksmų sistemiskumą. Vienas iš jų – gerai žinomas Porterio tautų konkurencinio pranašumo modelis. Pagal šį modelį valstybių (nacijų) galimybes konkurencinėje kovoje reikia vertinti pagal keturias veiksmų grupes, sudarančias konkurencinio pranašumo rombą²¹. Šios grupės tai: ištekliai (pradiniai veiksniai), paklausos sąlygos, įmonių strategijos ir konkuravimo sąlygos bei palaikančios ūkio šakos.

Greta pagrindinių keturių veiksmų grupių autorius išskiria dvi pagalbinės aplinkybių grupes, kurios irgi vienaip ar kitaip gali paveikti sektorių ar net visos šalies ekonomikos konkurencingumą:

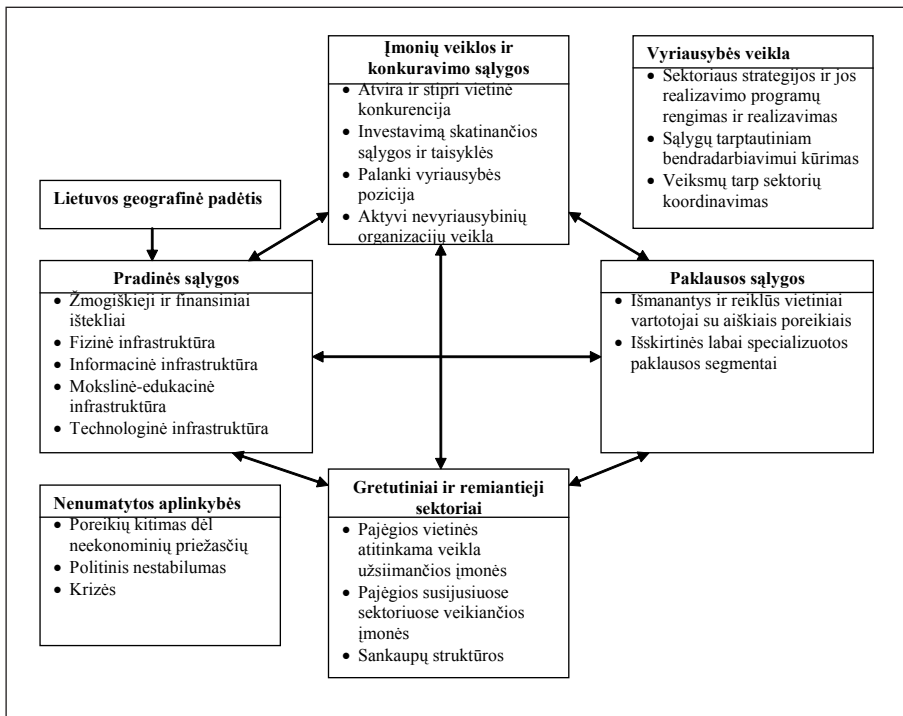
²⁰ Porter, (1), p. 192.

²¹ *Ten pat*, p. 207.

- nenumatytos aplinkybės, kurioms susiklosčius susilpnėja arba sustiprėja pagrindinių veiksnių grupių įtaka;
- vyriausybės veiksniai, darantys įtaką visoms konkurencinį pranašumą formuojančioms veiksnių grupėms.

Įvertinant tautų konkurencinio pranašumo modelyje išskirtų veiksnių grupių turinį, šalies geografinę padėtį reikėtų laikyti tam tikru ištekliumi, pradine sąlyga, kuria remiantis galima vystyti tam tikras ekonomikos sritis (žr. 3 pav.).

Savaime suprantama, kad schemoje pateiktos bendro pobūdžio formuluotės konkretaus sektoriaus atveju turi būti išreikštos konkrečiais teiginiais, apibūdinančiais tai, kas tame sektoriuje gali būti konkurencinio potencialo elementais.

3 pav. Šalies geografinės padėties vieta tautų konkurencinio pranašumo modelyje²²

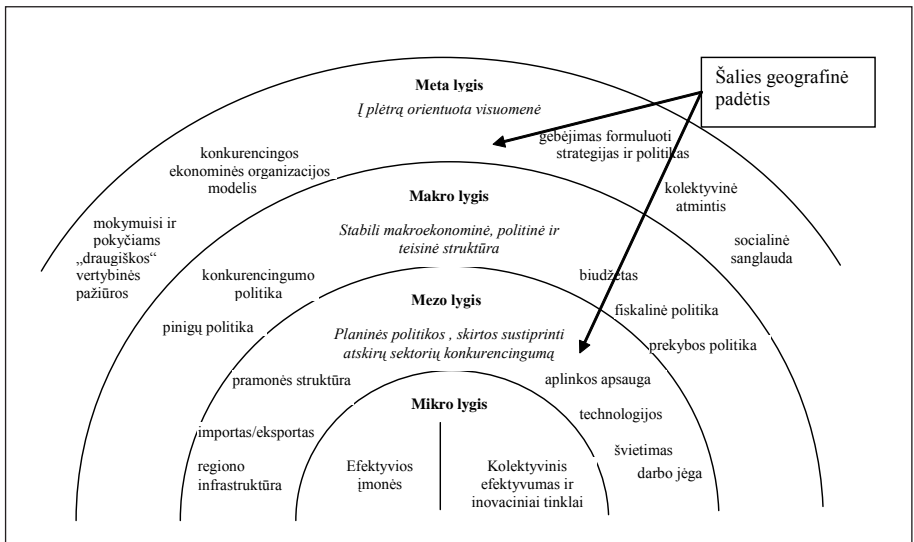
Antrasis iš modelių, leidžiantis analizuoti Lietuvos geografinės padėties kaip strateginio veiksnio išnaudojimo galimybes ir prielaidas, yra taip vadinamas sisteminio konkurencingumo modelis²³, sukurtas Vokietijos mokslininkų

²² Adaptuota iš Porter M. E., „The Competitive Advantage of Regions“, Presentation at the Indiana Leadership Summit, Indianapolis, 2003 May 13th, www.isc.hbs.edu, 2008 06 06.

²³ Ten pat.

grupės. Šio modelio autoriai teigia, kad, norint išsiaiškinti, kodėl vienos šalys vystosi greičiau už kitas, nepakanka analizuoti vien mikroekonominių (įmonių, rinkų, vartotojų) ir makroekonominių (palūkanų normų, biudžeto deficito, infliacijos) lygmenis. Jie siūlo dar du lygius:

- mezoekonominių (tarpinių) lygmenį, kurį sudaro svarbūs įmonių (o taip pat ir šalies ekonomikos ar sektoriaus) konkurencingumui, bet ne rinkos ekonomikos suformuoti veiksniai (žr. 4 pav.) ir
- metaekonominių (*viršekonominį*) lygmenį, kurį sudaro neekonominio pobūdžio veiksniai, susiję su istorine šalies ekonomikos ir visuomenės raida.

4 pav. Šalies geografinės padėties vieta sisteminio konkurencingumo modelyje²⁴

Priešingai negu anksčiau trumpai aptartame tautų konkurencinio pranašumo modelyje, geografinės šalies padėties kaip vystymąsi įtakojančio veiksnio vieta sisteminio konkurencingumo modelyje nėra apibrėžta viena reikšme. Viena vertus, ji gali būti suprantama kaip veiksnys, stiprinantis ūkio sektorių konkurencingumą, t. y. vertus, būti mezo lygio veiksmiu. Šiuo atveju yra tam tikras panašumas su tautų konkurencinio pranašumo modeliu, nes geografinė padėtis atsiduria tarp tokių veiksnių kaip infrastruktūra, technologijos, mokslas, išsilavinimas ir kt. Antra vertus, pagal savo prigimtį šalies geografinė padėtis gali būti priskirta meta lygiui, kaip ir kiti „igimti“ su valstybe ir jos visuomene susiję veiksniai – į pokyčius ir tobulėjimą orientuotos vertybės, strategijų formavimo gebėjimai, socialinė sanglauda ir pan. Šiuo atveju geografinė padėtis

²⁴ Pagal Meyer–Stamer, (10), p. 3.

tampa pirmine prielaida, būtina sąlyga, užtikrinančia dinamišką šalies ekonomikos ar atskirų jos sektorių vystymąsi, panašiai kaip kiti šio lygio veiksniai. Lietuvos atveju tokiu sektoriumi gali būti transporto ir tranzito sektorius.

3. Lietuvos geografinės padėties galimybių būti strateginiu veiksniu analizė

Kaip jau buvo minėta, strateginiu veiksniu yra laikoma tokia aplinkybė, kuri gali prisidėti prie šalies ekonomikos ar kurio nors jos sektoriaus augimo. Be to, ji turi suteikti tam tikrą pranašumą prieš konkurentus (kitų šalių ekonomiką ar jų sektorius), kadangi šalis stengiasi sukurti sąlygas, garantuojančias savo ūkio subjektams geresnę poziciją, pasidalijant darbo rinką. Šiuo požiūriu yra svarbu išsiaiškinti, kas paskatina strategijų autorius priskirti vienus veiksnius strateginiams, kitus laikyti nesvarbiais, vienus vadinti stiprybe ar galimybe, kitus – silpnybe ir grėsme.

Strategijų kūrėjai vienus ar kitus veiksnius grėsmėm ar galimybėm dažniausiai priskiria remdamiesi savo žiniomis ir patirtimi, nors nemažą vaidmenį šiame procese suvaidina ir intuícija. Analizuojant įvairių Lietuvos ūkio sektorių strategijas ir jų realizavimo eigą, yra pastebima ryški tendencija remtis sparčiausiai besivystančių šalių pavyzdžiais. Dėl to minėtose strategijose tarp Lietuvos stipriųjų pusių yra minimi tokie veiksniai kaip mokslinis potencialas, gera infrastruktūra, galimybės kurti naujus produktus ir paslaugas, galimybė internacionalizuoti veiklą ir kt. Svarbiausiomis vystymosi prielaidomis yra laikoma žinių ekonomika, technologinių ir kitokių inovacijų diegimas, tiesioginių užsienio investicijų pritraukimas, t. y. tie reiškiniai, kuriais pasižymi pirmaujančių valstybių ekonomikos. Ir priešingai – šių aplinkybių nebuvimas yra laikomas silpnybe, keliančia grėsmę vieno ar kito sektoriaus plėtočiai.

Šiuolaikinėse vadybinėse konkurencingumo koncepcijose, kuriomis, kaip buvo pasakyta pirmajame šio darbo skyriuje, turėtų remtis strategijų kūrėjai, taip pat yra akcentuojami ne paveldėti, o sukurti konkurencinio potencialo elementai – pradedant išsilavinusia visuomene ir baigiant modernia šalies ekonomika. Koncepcijų autoriai pateikia tokių šalių kaip Japonija, Šveicarija, Vokietija, Pietų Korėja pavyzdžius²⁵. Šios šalys, neturėdamos išskirtinių ir ilgalaikių natūralių (paveldėtų) išteklių, kuriais galėtų remtis plėtojant savo ekonomiką, pasiekė aukštą išsivystymo lygį. Kai kurie konkurencinio pranašumo koncepcijų autoriai teigia, kad ištekliai (netgi „sukurtieji“) patys savaime iš viso nesuteikia jokių privalumų ilgalaikėje perspektyvoje. Pasak jų, viską lemia gebėjimas jungti turimus išteklius ir įgyti „svarbiausias kompetencijas“, leidžiančias veikti efektyviau negu konkurentai²⁶. Toks požiūris patvirtina

²⁵ Porter (1), p. 196.

²⁶ Prahalad C. K., Hamel G., „The Core Competence of the Corporation“, *Harvard Business Review*, May-June, 1990.

ankstesniuose darbo skyriuose pagrįstą nuostatą, žiūrėti į strategiją formuojančius veiksmus kaip į sistemą.

Tam tikra išimtimi mokslinėje literatūroje yra Peter Maskell darbai. Juose yra pripažįstama, kad mažos žemom ir vidutiniškai žemom technologijom paremtos, bet atviros ekonomikos gali sėkmingai vystytis „vietinių pajėgumų“ dėka. Nors sąvoka „pajėgumai“ autoriai sieja su išugdomais ištekliais, bet jų atsiradimo ir, kas yra svarbiausia, panaudojimo pagrindu laiko tai, kas yra paveldėta iš seniau²⁷. Tai gali būti, pavyzdžiui, šalies geografinė padėtis.

Aptarta situacija dėl šalies geografinės padėties kaip konkurencinio potencialo veiksnio suvokimo iš dalies gali būti paaiškinta tuo, kad visų pripažintų konkurencingumo teorijų, koncepcijų ir modelių kūrėjai nesusidūrė su unikalia situacija, kurioje yra Baltijos šalys. Kaip teigia Borisas Melnikas, vakarietišku „...modelių naudojimas Rytų ir Vidurio Europos šalyse vykstančių transformacijų sąlygomis gali būti suvokiama kaip savarankiškai tyrinėtina problematikos sritis“²⁸. Tuo tarpu minėtos konkurencingumo reiškinį aiškinančios teorijos buvo sukurtos tuo metu, kai sėkmę tarptautinėje konkurencijoje pradėjo lemti ne paveldėti, o sukurti konkurencinio potencialo elementai (tiksliau – jų sistemos ir kompleksai). Šiuolaikinėse konkurencijos vis didesnio globalaus pasaulio ir konkurencingumo tapimo savotiška valstybės vystymosi „ideologija“ sąlygomis ryškėja nauji, specifiniai konkurencijos reiškiniai ir jų dėsningumai, kuriuos reikia įvairiai suvokti ir apibendrinti²⁹.

Reikia pastebėti, kad pasaulinėje ekonomikos vystymosi praktikoje yra ir kitą „kraštutinumą“ atskleidžiančių pavyzdžių. Turbūt ryškiausias iš jų – kai kurios Persų įlankos valstybės, kurių turtų šaltinis – nafta. Vienos iš turtingiausių pasaulio valstybės – Norvegijos – gerovės ištakos irgi yra natūralūs, t. y. paveldėti ištekliai³⁰. Savaime suprantama, kad natūralūs ištekliai yra svarbūs, bet šiuo metu tikrai ne vieninteliai minėtų šalių vystymosi veiksniai. Jie atitinka strateginio veiksnio kriterijus (yra unikalūs ir ilgalaikiai), bet svarbiausia, kad jie yra tik sudėtinė tų valstybių vystymosi veiksmų sistemos, garantuojančios konkurencinį pranašumą dalis.

Akivaizdžiu praktiniu pavyzdžiu, kaip iš esmės „pasyvios“ paveldėtos sąlygos, tokios kaip geografinė padėtis ir civilizacinis paveldas, išnaudojamos kaip konkurencinio potencialo veiksniai, yra Egipto turizmo sektorius. Šiame sektoriuje dirba apie 51 proc. žmonių iš visų dirbančių, o jo indėlis į šalies BVP – 45,1 proc. yra didesnis už pramonės (41,1 proc.) ir žemės ūkio (13,8

²⁷ Eskolinen H., Hannibalson J., Malmberg A., Maskell P., Vante E., *Competitiveness, Localised Learning and Regional development: Specialization and Prosperity in Small Open Economies*, London, Routledge, 1998, p. 50–58.

²⁸ Melnikas B., *Transformacijos*, Vilnius, Vaga, 2002, p. 541.

²⁹ *Ten pat*, p. 542.

³⁰ Tai, kad dideli gamtinių dujų ir žuvų ištekliai Šiaurės jūroje yra svarbus Norvegijos ekonomikos plėtotės veiksnys, rodo faktas, jog Norvegija nėra Europos Sąjungos dalis, t. y. nenori „dalintis“ turimais ištekliais su kitomis Europos šalimis.

proc.)³¹. Akivaizdu, kad šio sektoriaus veikla grindžiama istorinėmis šalies vertybėmis. Dabar vyrauja ne pažintinis, o poilsio turizmas, kuris pritraukia apie 86 proc. atvykstančių. Be abejo, tam taip pat yra palankios su šalies geografine padėtimi susijusios geros klimatinės sąlygos, paplūdimiai, šilta jūra, tačiau pripažįstama, kad Egipto turizmo sektoriaus varomąją jėgą pastaruoju metu tampa paslaugos, gera infrastruktūra, žmogiškieji ištekliai, t. y. sukurtieji konkurencinio potencialo elementai. Ieškoma ir naujų nišų – vystomas sporto, sveikatingumo ir gydymo, prekybos (angl. „shopping“) turizmas³².

Lietuvos geografinė padėtis kaip strateginis vystymosi veiksnys savo „stiprumu“ neprilygsta pateiktuose pavyzdžiuose aptartiems ištekliams: Persų įlankos šalių naftai ir Norvegijos dujoms dėl milžiniškos paklausos, o Egipto istoriniam-kultūriniam paveldui – dėl konkurencijos šiam veiksmui nebuvimo. Lietuvos ūkio ir atskirų jo šakų vystymo strategijose, vyriausybės veiklos programose, ekspertų vertinimuose ir studijose šalies geografinė padėtis yra įvardijama kaip tam tikras pagrindas (galimybė) plėtoti veiklą tiek šiaurės-pietų, tiek vakarų-rytų kryptimis. Tai yra siejama su „tilto“ ir „transformatoriaus“ funkcijomis, kurių vykdymą palengvina kitos aplinkybės, praėjusio amžiaus paskutiniame dešimtmetyje suvoktos kaip tam tikros Lietuvos verslo stiprybės: geras Rytų rinkų išmanymas ir konkuravimo būtinybės suvokimas, kurių galima laikyti pasiryžimu perimti vakarietiškus darbo metodus ir visą rinkos ekonomikos filosofiją apskritai³³.

Minėtų dokumentų autorių nuomonė, kad Lietuvos geografinė padėtis gali būti strateginiu šalies ūkio vystymosi veiksmu yra iš esmės teisinga, tačiau reikalauja papildomų sąlygų įvertinimo.

Visų pirma reikia atsakyti į kelis klausimus: ar yra paklausa to sektoriaus, kuriame norima išnaudoti Lietuvos geografinę padėtį kaip tam tikrą strateginį veiksnį, produktams (paslaugoms)? Ar paklausa yra pakankama? Ar ji yra ilgalaikė? Be to, reikia atsižvelgti ir į tai, kad tarptautiniuose ekonominiuose santykiuose ne visuomet vadovaujama racionalumo principu, t. y. reikia skirti „ekonominę“ paklausą nuo „politinės“. Ribota šio darbo apimtis ir teorinis pobūdis neleidžia atlikti išsamios atsakymų į šiuos klausimus paieškos, tačiau ir labai apibendrinti faktai rodo, kad kai kurie Lietuvos ūkio sektoriai turi galimybę išnaudoti geografinę padėtį strateginiams tikslams pasiekti.

Lietuvos geografinė padėtis kaip tam tikras konkurencinio potencialo elementas labiausiai yra siejamas su transporto ir logistikos sektoriumi. Šalies „Transporto ir tranzito plėtotės strategijoje“ tarp šio sektoriaus stiprybių pirmoje vietoje minima „palanki tranzitui geografinė padėtis“³⁴. Reikia pastebėti, kad dvi pirmaujančios tranzito srityje Europos valstybės – Olandija ir Austrija –

³¹ Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, 2007, https://www.cia.gov/library/publications/the_world_factbook/goes/eg.html, 2008 06 18.

³² American Chamber of Commerce In Egypt, *Tourism Sector Developments In Egypt*, March, 2008, <http://www.amcham.org.eg/BSAC/studiesSeries/Report51.asp>, 2008 06 12.

³³ Melnikas B., *Transformacijos*, Vilnius, Vaga, 2002, p. 542.

³⁴ Lietuvos ūkio ministerija, *Ekonomikos augimo ir jos struktūros plėtotės strategija iki 2015 m.*, dalis „Transporto ir turizmo plėtotės strategija“, 2004, p. 1.

taip pat išnaudoja tam savo geografinę padėtį: Olandija yra Reino upės deltoje, o Austrijoje yra didžiausia Alpių perėja, jungianti Europos šiaurinę ir pietinę dalis. Akivaizdu, kad Lietuvos buvimas tarp Europos Sąjungos ir Rusijos (ir beveik visos Azijos platesne prasme) yra susijęs su galimybe dalyvauti mainuose tarp šių dviejų geoekonominių erdvių. Suomijos transporto ir komunikacijų ministerijos tyrimas rodo, kad transporto srautuose tarp Europos Sąjungos ir Rusijos artimiausius kelis dešimtmečius vyraus spartaus apimčių augimo tendencijos, išliks beveik pastovus šių srautų pasiskirstymas (žr.1 lentelę).

Reikia pastebėti, kad Lietuvos transporto ir tranzito sektorius gali tikėtis naudoti ne tik iš mainų tarp ES ir Rusijos, bet ir iš transporto srautų tarp Europos rytinės ir vakarinės dalių. Eurazijos kontinente egzistuoja dideli gamtinių išteklių ir jų poreikio pasiskirstymo skirtumai: žaliavos ir energijos nešikliai yra susikoncentravę centrinėje kontinento dalyje, o gyventojų tankumas ir pramonės išsivystymas yra didesni rytinėje ir vakarinėje jo dalyse. Tokia situacija yra energijos šaltinių, žaliavų ir jų pirminio perdirbimo produktų transportavimo ilgalaikio poreikio garantija. Be to, gyvenimo lygio ir kainų (ypatingai darbo jėgos) skirtumai garantuoja vartojimo prekių srautus iš Rytų į Vakarus³⁵. Kaip nurodo Europos transporto ministrų konferencija „prekių srautai iš Rytų į Vakarus auga daugiau kaip 6 % per metus ir padvigubėja kas 10–12 metų“³⁶.

1 lentelė. **Transporto srautų tarp Europos Sąjungos ir Rusijos apimty ir pasiskirstymas**³⁷

Metai	Rusijos–Vakarų kryptis					
	Apimtys		Baltijos šalių uostai, %	Rusijos uostai, %	Suomijos uostai, %	Corridor II DRUŽBA, %
	mln. t per metus	%				
2003	74	100	36	54	5	5
2030	169	100	37	52	3	8
Vakarų–Rusijos kryptis						
2003	26	100	39	43	7	11
2030	97	100	37	48	3	12

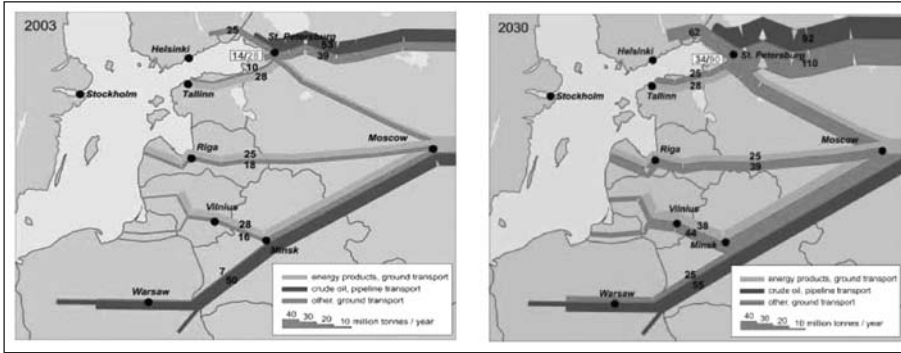
Transporto ir tranzito paslaugų poreikis egzistavimo negali būti analizuojamas izoliuotai kito nuo kito svarbaus klausimo: kokios yra galimybės patenkinti šį poreikį? 5 pav. pateikti žemėlapiai rodo ne tik poreikio augimą, bet ir tai, kad Lietuva yra toli gražu ne vienintelė pretendente į „tilto“ tarp Vakarų ir Rytų vaidmens atlikimą. Akivaizdu, kad Lietuva gali pretenduoti tik į nedidelę dalį prekių srautų. Net ir tai, kad prognozuojamas sausumos transporto srautų per Lietuvą augimas yra didžiausias (žr. 2 lentelę), negali būti laikoma

³⁵ Ministry of Transport and Communication Finland, *Transport Connections between EU and Russia. Current Status and Outlook for the Future*, Helsinki, 2005, <http://www.lvm.fi/web/en/publication/view/278729>, 2008 06 17, p. 21.

³⁶ European Conference of Ministers of Transport. *Transport Links between Europe and Asia*, 2006, p. 23.

³⁷ Pagal Ministry of Transport..., (35), p. 42–44.

garantuotu konkurenciniu pranašumu. Viskas priklausys nuo to, kaip elgsis konkurentai. Yra labai svarbu, kad geografinė Lietuvos padėtis būtų matoma kaip sudėtinė analizuojamo sektoriaus konkurencinio pranašumo sistemos dalis, reikalaujanti „palaikymo“ iš kitų tokios sistemos elementų.

5 pav. Transporto srutai per Lietuvą ir kaimynines šalis ir jų kitimas³⁸

Bene svarbiausiu „palaikančiuoju“ elementu transporto ir tranzito plėtotės srityje yra atitinkami išoriniai politiniai ir ekonominiai santykiai, garantuojantys krovinių gabenimo per Lietuvą politinio poreikio egzistavimą. Tokių santykių kūrimas įeina į vyriausybės veiklos elementų grupę Porterio tautų konkurencinio pranašumo modelyje arba yra meta lygio veiksnys (gebėjimas formuluoti ir vykdyti atitinkamas politikas) sisteminio konkurencingumo modelyje. Savaimė suprantama kad, negalima pamiršti ir kitų transporto ir tranzito sektoriaus konkurencinio pranašumo sistemą sudarančių veiksnių. Tačiau akivaizdu, kad Lietuvos atveju didžiausia problema šiuo metu yra ne šio sektoriaus infrastruktūra, žmonių išteklių, sąsajos su kitais sektoriais ir t. t., bet egzistuojanti Europos centrinėje dalyje geopolitinė situacija, kurią charakterizuoja Rusijos pastangos izoliuoti ją kritikuojančias ir didžiųjų ES šalių noras „nubausti“ joms neparankias proamerikietiskai nusiteikusias Baltijos šalis ir Lenkiją.

2 lentelė. Sausumos transporto srutų tarp Europos Sąjungos ir Rusijos pokyčiai 2003–2030 m.³⁹

Kryptis	2003 mln. t per metus	2030 mln. t per metus	Augimas kartais
Suomija	25	62	2,48
Estija	10	25	2,5
Latvija	18	39	2,16
Lietuva	10	44	4,4
Lenkija	7	25	3,57

³⁸ Pagal Ministry of Transport..., (35), p. 42–43.

³⁹ Ten pat, p. 42–44.

Vidurio ir Rytų Europos šalių geopolitinė padėtis neleidžia likti „niekieno žeme“⁴⁰. Lietuva, kaip ir kitos šio regiono šalys, yra Rusijos ir euroatlantinės sistemos tiesioginio kontakto zonoje, todėl buvo priversta rinktis. Lietuvos pasirinkimas integruotis į Vakarų struktūras negalėjo nesukelti Rusijos, kuri nuo XVII a. laiko šį regioną savo įtakos sfera, nepasitenkinimo. Nuo 2000 m. yra pastebimas Rusijos siekis bendrauti ne su Europos Sąjunga kaip visuma, o su atskiromis šios organizacijos šalimis⁴¹. Bendravimui yra pasirinktos didžiosios Vakarų Europos valstybės – Vokietija, Prancūzija, Didžioji Britanija, Italija. Tokia situacija leidžia Rusijai per dvišalius susitarimus su šalimis ir kitomis valstybėmis įtakoti Briuselio sprendimus⁴², apeinant tuo pačiu mažesnių, ypatingai naujų ES šalių-narių, interesus. Pastarųjų bandymai stabdyti šį procesą iššaukia tiek Rusijos, tiek, deja, sąjungininkų Vakarų Europoje nepasitenkinimą.

„Tilto“ koncepcija atsirado tuo metu, kai Rusija ir kitos buvusios SSRS respublikos stengėsi įveikti didelius vidinius ekonominius sunkumus. Prekių importas iš Vakarų mainais į žaliavas ir energetinius išteklius tuo metu atrodė logiškas ir realus kelias tiems sunkumams įveikti. Lietuva ir kitos Baltijos regiono šalys matė save kaip tarpininkes šiuose mainuose. Šiuo metu dėl sustiprėjusios ekonomikos ir labiausiai dėl politinių priežasčių tos šalys (ypatingai Rusija) nepageidauja, kad Baltijos valstybės atliktų bent kiek reikšmingesnę vaidmenį jų ekonominiuose santykiuose su Vakarų Europos valstybėmis. Pastarosios, sprendamos savo ekonomines problemas, vadovaujasi labiau pragmatiškumo principais, o ne naudosis visai Europos Sąjungai kaip integracinei grupuotei siekimu.

Ryščiausias šiuos teiginius pagrindžiantis pavyzdys – dujotiekio iš Rusijos į Vokietiją Baltijos jūros dugnu tiesimo projektas. Be to, šiuo metu yra kalbama apie plačios geležinkelio linijos pratęsimą nuo Košicės miesto Slovakijoje iki Vienos⁴³. Vienoje planuojama pastatyti didelį krovinių terminalą, galintį priimti ir paskirstyti prekių srautus iš Rusijos, Kinijos ir kitų Azijos valstybių. Atsiraa nauja labai konkurencinga prekių gabenimo iš Rytų į ES valstybes trasa. Toks sprendimas labai naudingas Vakarų Europos šalims (visų pirma Vokietijai), tačiau visiškai ignoroja tokių šalių kaip Lenkija, Lietuva, Latvija ir Estija interesus.

Be abejojimo, minėtos naujos ES šalys-narės neturi pakankamai įtakos, kad galėtų pakeisti tokią padėtį tiesioginiais veiksmais (t. y. „uždrausti“ Vakarų Europos valstybėms taip elgtis), tačiau šiuo metu jų veiksmuose trūksta raci-

⁴⁰ Milczarek D., „Jaki system bezpieczenstwa dla Polski? Uwarunkowania modelu europejsko-euroatlantycznego“ žr.: Machinska H., Milczarek D., Skoczny T., sudar., *Studia Europejskie*, Warszawa, Warszawski Uniwersytet Europy Centralnej, 2/2002.

⁴¹ Legocka A., „Rosyjska wizja Unii Europejskiej“, *Bezpieczenstwo narodowe*, I-II-2007/3-4.

⁴² Bodio M., *Stosunki miedzy Unia Europejska a Federacja Rosyjska. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa: Elipsa, 2005, p. 50–51.

⁴³ Kowalski B., *Szerpkie tory do Wiednia i geopolityka*, 2008 04 13, www.blog.boguslawkowalski.pl/szerokie-tory-do-wiednia, 2008 06 06.

Pastaba: Boguslaw Kowalski buvo Lenkijos transporto ministras nuo 2006 m. gegužės 23 d. iki 2007 m. lapkričio 23 d.

onalumo. Tokios šalys kaip Lenkija ir Lietuva Europos Sąjungoje turėtų atsakyti „ramybės drumstėjo“ vaidmens ir užimti „kieto derybininko“ poziciją. Santykiuose su Rusija reikėtų pamiršti praeities nuoskaudas (kad ir kokios didelės jos būtų), kaip tai savo laiku padarė Vokietija ir Prancūzija, ir pereiti prie pragmatiškumo paremto dialogo. Reikia tikėtis, kad vėliau Lietuvos užsienio politika daug svariau prisidės prie šalies ekonominio augimo.

Apibendrinimai ir išvados

1. Jei nežiūrėsime į geografinės padėties kaip šalies ekonomikos ar atskirų jos sektorių vystymo veiksnio specifiškumą, jo priskyrimą strateginiams (ilgalaikiams veiksniams, kurie gali būti naudojami ekonomikos ar atskirų sektorių strategijų kūrime), lemia iš esmės tie patys kriterijai, kaip ir kitų veiksnių atveju: turi egzistuoti galimybė matyti geografinę padėtį taip pat, kaip ir konkurencinio potencialo elementą, kurį galima įtraukti į konkurencinio pranašumo sistemą – „valdomą“ visų konkurencinio potencialo veiksnių kombinaciją, leidžiančią strategijos realizavimo metu kurti, palaikyti ir tobulinti šalies ekonomikos ar sektoriaus konkurencingumą. Dinamiškoje tarptautinėje aplinkoje geografinė padėtis sistemoje su kitais strateginiais veiksniais turi padėti išlaikyti stabilų vystymąsi ir pasiekti strategijoje suformuluotus tikslus.
2. Šalies ekonomikos ar jos sektorių konkurencinis pranašumas kaip strateginių vystymo veiksnių sistema turėtų būti atitinkamų strategijų formavimo pagrindu. Daroma prielaida, kad tokia sistema gali padėti visai ekonomikai ar atskiriems jos sektoriams tapti konkurencingais ir užimti geresnę poziciją pasidalijant tarptautinę darbo rinką. Sukurti iš strateginių veiksnių konkurencingumą lemiančią sistemą galima remiantis dviem teorijoje pakankamai išplėtotais modeliais – Porterio tautų konkurencingumo „rombu“ arba sisteminio konkurencingumo modeliu. Abiejuose šiuose modeliuose geografinė padėtis patenka į vieną grupę kartu su tokiais veiksniais kaip fizinė, technologinė, finansinė ar kita infrastruktūra, technologijos, mokslas, žmonių išteklių ir pan. Sisteminio konkurencingumo modelis atskleidžia dar vieną šalies geografinės padėties kaip strateginio veiksnio bruožą: atskirais atvejais geografinė padėtis tampa būtina sąlyga tam tikros veiklos vystymui. Lietuvos atveju tai yra energijos šaltinių, žaliavų ir pramonės gaminių tranzitas.
3. Strategijų kūrėjai vienas ar kitas šalies ekonomikos ar jos sektorių funkcionavimo aplinkybes priskirdami strateginiams veiksniams, dažniausiai vadovaujasi žiniomis ir patirtimi, įgyta studijuojant teorinius strategijų rengimo aspektus ir praktinius pavyzdžius. Reikia pastebėti, kad tiek teoriniuose, tiek praktiniuose pavyzdžiuose yra akcentuojami „sukurtieji“ strateginiai veiksniai (konkurencinio potencialo elementai),

o ne „paveldėtieji“, koku yra šalies geografinė padėtis. Argumentu už geografinės padėties kaip strateginio veiksnio supratimą ir išnaudojimą yra faktas, kad pasaulinėje ekonomikos vystymosi praktikoje egzistuoja pavyzdžiai, kada valstybės vystymosi pagrindu yra būtent paveldėti veiksniai – dideli gamtiniai ištekčiai ar istorinis bei kultūrinis paveldas.

Lietuvos atveju geografinės padėties kaip strateginio veiksnio išnaudojimas labiausiai siejamas su transporto ir tranzito sektoriumi. Šiuo metu egzistuoja pakankamas ir ilgalaikis poreikis (ekonomine prasme) šio sektoriaus paslaugoms, esant tam tikrai konkurencijai tarp kitų šio regiono valstybių. Tranzito srautų pasidalijimą lems sąlygos, kurias sukūrė iki šiol ir sukurs ateityje šalys, konkuruojančios dėl šių srautų. Be to, daug lemia vyriausybės veiksmai, kuriant atitinkamus ekonominius ir politinius santykius su Rytų valstybėmis (visų pirma su Rusijos Federacija), kurie užtikrintų tranzito per Lietuvą paslaugų poreikį politine prasme.